

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано сутність поняття "гуманістичне виховання особистості", висвітлено різні підходи сучасних українських науковців до його визначення. Розкрито зміст провідних напрямів гуманістичного виховання, виявлено основні принципи, на яких воно ґрунтується.

У зв'язку з переходом від індустріального суспільства до інформаційного й пов'язаними з ним цивілізаційними змінами, які ми спостерігаємо на межі другого та третього тисячоліття, людина набуває центрального місця в усіх сферах життєдіяльності суспільства, відроджуються гуманістичні ідеали, спостерігається тенденція гуманістичного розвитку, що свідчить про актуальність теми нашого дослідження. І, відповідно, підвищуються вимоги до формування особистості. Сьогодні суспільству потрібна морально й духовно розвинена, відповідальна, комунікабельна особистість, здатна до творчої праці й подальшого саморозвитку. На вирішення означених завдань спрямовані офіційні нормативно-правові документи держави, в яких окреслено шляхи і принципи реформування освіти на гуманістичних засадах, а саме: державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), Закони України "Про освіту", "Про вищу освіту" та ін.

Значний внесок у розробку методології й теорії гуманістично орієнтованої освіти зробили Г. Балл, А. Капська, І. Кузнецова, А. Макаренко, Н. Ничкало, Г. Пустовіт, М. Романенко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.; гуманістичні ідеї розвитку особистості закладені у працях Ш. Амонашвілі, І. Беха, А. Вірковського, І. Зязюна, І. Кирєєва, В. Кременя, А. Маслоу, Н. Мойсеюк, П. Підласого, П. Перепелиці, К. Роджерса, Г. Тарасенко, І. Шевчук та ін.

Метою дослідження є аналіз гуманістичного виховання особистості як психолого-педагогічної проблеми.

Відповідно до мети нами визначені такі *завдання*:

- розкрити сутність поняття "гуманістичне виховання";
- проаналізувати різні підходи до визначення поняття "гуманістичне виховання" в сучасній психолого-педагогічній науці.

Розуміння сутності гуманістичного виховання особистості як психолого-педагогічної проблеми потребує аналізу поняття "гуманізм".

Як зазначено в Енциклопедичному словнику, гуманізм (від лат. *humanus* – людський) – це визначення цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. Гуманізм бере початок ще зі стародавніх часів (Аристотель, Демокрит, Платон, Сократ та ін.). Але найбільшого розвитку гуманістичні ідеї набули в епоху Відродження, коли сформувалася прогресивна течія Західноєвропейської культури – Просвітництво (А. Дистверг, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, І. Песталоцці, Д. Локк та ін.) – спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

В. Даль у своєму тлумачному словнику визначив гуманізм як "людяність, яка притаманна духовній, високоосвіченій особистості", підкреслюючи, таким чином, нерозривний зв'язок між гуманізмом та освітою, оскільки, на його думку, тільки освічена людина може розуміти й визнавати цінність іншої людини, поважати її гідність та право бути собою.

Гуманістичне виховання особистості як психолого-педагогічна проблема ґрунтується на філософському розумінні місця та значення людини в цьому світі. А оскільки на це питання немає однозначної відповіді, то з часом виокремились гуманістичні концепції, які спиралися на різні підходи до розуміння сутності людини [1].

Християнсько-педагогічна антропологія. Маючи в своїй основі ідею релігійного походження людини, ця концепція характеризується постійною динамікою розвитку, набуттям нового змісту. Представниками цієї течії були М. Бердяєв, А. Волошин, Г. Гегель, Й. Гербарт, Р. Декарт, О. Духнович, В. Зеньківський, І. Кант, С. К'єркегор, Я. Коменський, В. Лейбніц, І. Огієнко, Г. Сковорода, В. Соловйов, Б. Спіноза, Л. Толстой, Й. Фіхте, М. Хайдеггер, П. Шарден, Т. Шевченко, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, П. Юркевич, К. Ясперс, та ін.

Соціально-педагогічна антропологія. Її основна ідея полягає у визнанні залежності природи людини від суспільства, індивідуальної свідомості – від колективної. Таким чином, рівень гуманного виховання особистості визначає рівень гуманних відносин у суспільстві. Значний внесок у розвиток соціально-педагогічної антропології зроблено І. Бажанським, Ф. Вольтером, К. Гельвецієм, І. Герасимовичем, П. Гольбахом, Г. Гриньком, М. Грушевським, Д. Дідро, А. Дістервегом, М. Добролюбовим, Ж. Ламетрі, А. Макаренком, К. Малицькою, Ш. Монтеск'є, Р. Оуеном, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Талейраном, Л. Фейєрбахом, І. Франком, Е. Фроммом, Ф. Фур'є, М. Чернишевським, Я. Чепігою, Я. Яремою та ін.

Науково-педагогічна антропологія. Ця концепція вивчає природу людини у взаємодії з навколишнім середовищем, використовуючи результати різних наук. У цьому напрямі працювали: К. Ушинський, Х. Алчевська, С. Балей, Б. Грінченко, М. Демков, О. Іванчук, М. Корф, Г. Костюк, А. Крушельницький, Т. Лубенець, С. Миропольський, В. Ратальський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.

На означених засадах гуманістичного виховання ґрунтуються наукові дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених.

Визначення сутності поняття "гуманістичне виховання", на наш погляд, логічно розпочати з аналізу сутності поняття "виховання". Як відомо, виховання – це цілеспрямований процес всебічного й гармонійного розвитку особистості. У цьому формулюванні, очевидно, простежуються гуманістичні тенденції, а саме – виходячи з

цього визначення, процес виховання (будь-якого – розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного і т.д.) спрямований на формування особистості, тобто визнається цінність особистості та значущість її всебічного й гармонійного розвитку, що свідчить про гуманістичну спрямованість означеного процесу.

З метою визначення сутності поняття "гуманістичне виховання" нами проведено аналіз його розкриття в педагогічних словниках та енциклопедіях, який свідчить про його відсутність, але наявність визначення інших базових понять дає підстави стверджувати, що означена проблема посідає важливе місце в наукових дослідженнях сучасних вчених. Так, у педагогічному енциклопедичному словнику [2] розкриваються поняття "гуманність" – як система переконань особистості, зумовлена моральними нормами та цінностями та "гуманістична педагогіка" – як напрям в сучасній теорії і практиці виховання, спрямований на втілення ідей гуманістичної психології, яка, в свою чергу, визначається як напрям в сучасній психології, предметом дослідження якого є цілісна людина та її розвиток. В українському педагогічному словнику [3] визначається поняття "гуманізація освіти" як центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції та означає повагу школи й педагогів до особистості дитини. Автори словника-довідника з педагогіки [4] визначають поняття "гуманістичний ідеал людини" як уявлення про досконалу людину в її всебічній освіченості та розумінні своєї індивідуальності, права на вільний розвиток своїх здібностей тощо. У стислому педагогічному словнику [5] наведено визначення поняття "гуманістична концепція" як теоретико-методологічної основи сучасної педагогіки, що відбиває систему поглядів, згідно з якими особистість є найвищою цінністю та має право на існування, щастя, гідне життя тощо.

Таким чином, незважаючи на відсутність формально-логічного, загально визнаного формулювання поняття "гуманістичне виховання", сучасні науковці проводять дослідження в цьому напрямі, реалізуючи свої погляди й підходи до визначення сутності такої проблеми.

Так, українські вчені (Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко, С. Мельничук, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Рибалка, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.) активно досліджують проблеми гуманістичного виховання в контексті особистісно-орієнтованого підходу. Його основа полягає в забезпеченні більш глибокого цілісного розуміння, пізнання особистості й на цій основі – її гармонійного розвитку в умовах існуючої системи освіти й виховання. Головне завдання педагогічної науки в цьому напрямі – створити оптимальні умови для діяльності особистості, які б стимулювали її до самоактуалізації [1], теорію якої розробив американський вчений А. Маслоу. Вона ґрунтується на гуманістичних поглядах на освіту, сутність яких полягає у сприйманні особистості такою, якою вона є, у допомозі їй зрозуміти та реалізувати власні бажання, прагнення, можливості [6]. А. Маслоу започаткував гуманістичну психологію, яка, в свою чергу, сприяла створенню гуманістичної педагогіки, головною метою виховання якої є досягнення особистістю максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкритості для сприймання нового досвіду, здатності на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях, тобто ідея гуманістичного розвитку особистості проголошується найвищою метою виховання сучасної гуманістичної педагогіки.

За твердженням О. Савченко, концепція гуманістичного виховання має ґрунтуватися на ідеалах загальнолюдських і національно-духовних цінностей із винятковою увагою до внутрішнього світу особистості в поєднанні з соціологічною рефлексією й антропоцентризмом [7].

І. Бех, реалізуючи особистісно-орієнтований підхід, висуває вимоги до виховання, які свідчать про його гуманістичну спрямованість [8]:

- формування в суб'єкта здібності й бажання усвідомлювати себе як особистість;
- формування образу "хорошого іншого", культивування у вихованця цінності іншої людини;
- утвердження особистісно-розвивального самовиміру;
- культивування у вихованця досвіду свободи приймати особистісні рішення;
- виховання у дитини готовності відстоювати себе як особистість та ін.

На думку вченого, "основними цінностями гуманістичного особистісно-орієнтованого виховання виступають: людина, яка вирощує й виховує в собі особистість; творчість як механізм розвитку культури; духовність як показник цього розвитку" [9], що підкреслює значущість гуманістичного виховання особистості для гармонійного розвитку культури й духовності суспільства.

Описані вище теорії самоактуалізації як основи гуманістичного виховання особистості дотримуються А. Вірковський, П. Підласий та ін. Вони розуміють під гуманістичним вихованням повагу до гідності й прав особистості, її цілісності, прагнення до максимальної реалізації можливостей та здібностей [10].

П. Перепелиця, І. Киреев визначають такі провідні напрями гуманістичного виховання [11]:

- цілеспрямованість гуманістичних переконань, завдяки якій вихователь чітко визначає мету переконань, ідею, яку відстоюватиме, зміст, засоби, форми роботи;
- конкретність і доступність переконань, які допомагають вихователю використовувати життєві факти, приклади, життєвий досвід (як власний, так і своїх вихованців), використовувати місцевий матеріал, наочні образи;
- опору на життєвий досвід вихованців у гуманістичній поведінці, свідомості, відношеннях;
- принцип логічності, послідовності, доказовості у формуванні гуманістичних переконань;
- простота і ясність, емоційна забарвленість впливів вихователя;
- опора на позитивне у вихованців, повага й вимогливість до них.

І. Шевчук визначає гуманістичне виховання особистості як цілісний процес навчання і виховання, спрямований на формування гуманних якостей, пробудження особистісних сил, засвоєння гуманістичних

вимог, формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості в співпраці вчителя й учнів [12]. З її точки зору, гуманістичне виховання ґрунтується на принципах:

- співпраці вчителя й учнів;
- віри в здібності школярів;
- духовного зв'язку вчителя та вихованців;
- тактовності по відношенню до учнів;
- удосконалення середовища;
- поваги особистості учнів.

Як цілісний процес виховання і освіти гуманістичне виховання визначає М. Касьяненко. На його думку, він має бути спрямований на формування всебічно й гармонійно розвинутої особистості в умовах індивідуального підходу, співтворчості вихователя і вихованця, гуманних демократичних відносин [13].

Л. Бобко характеризує гуманістичне виховання як процес особистісно-орієнтованої взаємодії педагога та вихованця, заснованої на діалектичній єдності загальнолюдських і національно-духовних цінностей, що своєю метою ставить формування людини як неповторної особистості, готової до самоактуалізації та самореалізації [1].

Висновки. Таким чином, в педагогічній науці представлені різні підходи до визначення поняття "гуманістичне виховання", однак загально визначеного формулювання поки що немає. Учені дотримуються різних точок зору, акцентуючи увагу на самоактуалізації особистості, співробітництві вихователя й вихованця, ідеалах загальнолюдських і національно-духовних цінностей із винятковою увагою до внутрішнього світу особистості тощо, але найголовнішим і єдиним для всіх підходів залишається визнання особистості як найвищої цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобко Л.О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ, 2004. – 20 с.
2. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Науч. изд-во "Большая российская энциклопедия", 2003. – 527 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Словарь-справочник по педагогике. – М.: Твор. центр "Сфера", 2004. – 439 с.
5. Краткий педагогический словарь. – М.: Ин-т общегуманит. исследований, 2005. – 180 с.
6. Рибалко Л.С. Ідеї А. Маслоу про самореалізацію особистості // Педагогіка та психологія. Зб. наук. праць. – Харків: ХДПУ, 2000. – Вип. 15. – С. 55-61.
7. Савченко О.Я. Цілі і цінності реформування сучасної школи // Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 238-240.
8. Бех І.Д. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український, українсько-польський журнал / За ред.: Т. Левицького, І. Зязюна, Н. Ничкало, І. Вільш. – Київ – Ченстохова, 2000. – С. 331-350.
9. Бех І.Д. Особистісно-орієнтований виховний процес – сходження до людяності // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002: Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків: "ОВС". – 2002. – С. 69-83.
10. Вірковський А.П. Формування гуманістичного ідеалу старшокласників у позанавчальній діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2002. – 233 с.
11. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів: Навчальний посібник / Авт. колектив В.К. Демиденко. – К.: ІЗМН, 1996. – 204 с.
12. Шевчук І. Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Луцьк, 1998. – 191 с.
13. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: Навч. посібник – К.: Вища школа, 1993. – 320 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.09.2007 р.

Миняйлова А.В. Гуманістичне виховання особистості як психолого-педагогічна проблема.

В статті проаналізовано сутність поняття "гуманістичне виховання особистості", відображені різні підходи сучасних українських науковців до його визначення. Розкрито зміст головних напрямків гуманістичного виховання, виявлені основні принципи, на яких воно базується.

Minyajlova A.V. Humanistic Education of the Personality as a Psychological-Pedagogical Problem.

In the article the essence of concept "humanistic education of the personality" is analysed, different approaches of the modern Ukrainian scholars to its definition are reflected. The content of the humanistic education leading directions is disclosed, the basic principles on which it is based are found out.